

1996

‘IN HOLLAND SPREEKT MEN BOLLANDS’

‘Een beetje geluk moet je hebben als historicus’, schrijft Willem Otterspeer in zijn biografie van Nederlands beroemdste en meest beruchte denker, *Bolland. Een biografie* (Amsterdam 1995). En dat heeft hij: de levensloop van Bolland is zo surrealistisch dat de lezer zich al na enkele bladzijden in een roman waant. De man die de filosofie van Hegel ‘nieuw leven inbeukte’ en zich ontpopte tot de meest populaire filosoof van de lage landen, liet zo’n ontstellende erfenis na, dat latere filosofen en historici – enkele kritiekloze adepten uitgezonderd – hun vingers aan hem weigerden te branden. Wim Klever kwam in 1969 niet verder dan een beschrijving van de *Jeugd en Indische jaren van G.J.P.J. Bolland* omdat de filosoof hem te antipathiek was geworden.

Ook voor Otterspeer is Bolland allereerst een weinig sympathieke figuur: Bolland verketterde rooms-katholieken, gereformeerden, vrouwen, socialisten en mondige jongeren en schreef het meest weerzinwekkende antisemitische pamflet dat ooit in Nederland is verschenen: *De teekenen des tijds* (1921). Anderzijds is ook Otterspeer geobsedeerd door deze volstrekt unieke gestalte. Als biograaf beschouwt hij zich als een Sancho Panza die over Bolland's kruistochten tegen de windmolens van zijn tijd mag verhalen.

Gerardus Bolland werd in 1854 straatarm geboren te Groningen; zijn moeder verdiende de kost als prostituee. Zonder noemenswaardige scholing ging hij het leger in en werd daar weer uitgegooid wegens insubordinatie, handgemeen en dronkenschap. Enkele Groningse weldoeners stelden hem in staat onderwijsakten te halen: Bolland werd leraar Engels aan de HBS van Batavia. Door zelfscholing en een intensieve briefwisseling met onder anderen de toen beroemde filosoof Von Hartmann werd de wijsbegeerte voor Bolland het domein waar hij zijn aspiraties en energie volledig kwijt kon.

In Indië begint hij aan een lange stroom publicaties en polemieken die pas eindigt met zijn dood in 1922. In 1896 wordt deze autodidact benoemd tot hoogleraar in de wijsbegeerte te Leiden, waarmee de academische wereld zich een Paard van Troje binnenhaalt. Zijn inaugurele rede maakt grote indruk, vooral in de beweging van Tachtig. Protagonisten als Van Eeden, Verwey en Bierens de Haan roemen zijn oratie als het beginpunt van ‘een nieuwe tijd aan een oude universiteit’.

In 1898 publiceert Bolland zijn *Hegel. Eene historische Studie*. Dankzij Bolland kon het hegelianisme, of liever, de ‘hegelarij’, zich profileren als een van de belangrijkste stromingen van het begin van de twintigste eeuw – echter volledig verweven met de figuur van Bolland zelf. Bolland was het ‘hegelen’ en zonder Bolland kon er niet worden ‘gehegeld’: “In Holland spreekt men Bolland's”, luidde een veelgehoorde leuze. Maar tussen Bolland en de rest van Nederland boterde het niet. Hij joeg iedereen tegen zich in het harnas. Slechts een kleine cult van doorwinterde aanhangers bleef hem trouw. Levend aan de grenzen van de krankzinnigheid barstte hij in 1921 nog eenmaal uit in de eerder genoemde antisemitische brochure.

Minutieus behandelt Otterspeer alle aspecten van Bolland's denken en leven. Van saaiheid is nooit sprake, want Bolland voerde het debat "met een heftigheid waarbij de polemieken van Piet grijs een wellevende uitwisseling van meningen lijkt". Veel figuren die de revue passeren zijn zo kleurrijk, dat de lezer niet altijd in staat is zijn lach te onderdrukken.

Minder geslaagd zijn de filosofische excursies die doorgaans niet veel verder komen dan uittreksels uit de bekende handboeken. Liever zag ik die excursies toegespitst op de Nederlandse situatie. Nergens wordt duidelijk waarom juist hier zo'n enorme belangstelling bestond voor esoterische wijsbegeerte. Ook ontbreekt een overzicht van de filosofische ontwikkelingen aan de wijsgerige faculteiten – ontwikkelingen die de 'hegelië' tot een anachronisme maakten.

Bolland was de meest expliciete vertegenwoordiger van een nieuwe generatie filosofische doe-het-zelvers die in de wijsbegeerte antwoorden probeerde te vinden op de wording van een mechanistische en 'kultuurlooze' samenleving. In Otterspeers biografie wordt Bolland wellicht teveel voorgesteld als een geïsoleerde figuur, waardoor een structurele tendens in het Nederlandse geestesleven van omstreeks de eeuwwisseling – een behoefte aan verklaringsmodellen met een absolute geldigheid – veronachtzaamd wordt.

De hedendaagse dreiging van politiek populisme geeft Bolland echter actuele relevantie. *Bolland. Een biografie* is een heerlijk en inspirerend boek. Net als bij een goede roman is de enorme omvang geen bezwaar. Inderdaad, Otterspeer had 'een beetje geluk', maar even belangrijk is Otterspeers kwaliteit als verteller. Soms vraag je je af wie hier nu eigenlijk aan het woord is: Bolland of Otterspeer? Juist de voortdurende dialoog tussen deze Nederlandse Don Quichot en zijn Sancho Panza maakt het boek tot een bijzondere biografie.

Willem Otterspeer, *Bolland. Een biografie* (Bert Bakker, Amsterdam 1995, 635 pagina's)